

Katja Mihurko Poniž

Evine hčere

Konstruiranje ženskosti v slovenskem
javnem diskurzu 1848-1902

Humanistika

Evine hčere: konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu: 1848-1902
Katja Mihurko Poniž

Strokovni recenzentki: red. prof. dr. Marta Verginella
doc. dr. Mirjam Milharčič Hladnik

Fotografija na naslovnici: F. Bajec, osebni arhiv avtorice
Oblikovanje in prelom: Kontrastika
Tisk: MAT-FORMAT d.o.o.
Naklada: 350 izv.
Izdala in založila: Univerza v Novi Gorici
Leto izida: 2009
ISBN 978-961-6311-56-4

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
141.72(497.4)''1848/1902''
MIHURKO Poniž, Katja
Evine hčere : konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848-1902 /
Katja Mihurko Poniž. - Nova Gorica : Univerza, 2009

ISBN 978-961-6311-56-4

24645552

Copyright © 2009 Založba Univerze v Novi Gorici. All rights reserved.
Razmnoževanje in fotokopiranje dela v celoti ali po delih brez predhodnega
dovoljenja Založbe Univerze v Novi Gorici je prepovedano.

Založba Univerze v Novi Gorici
2009

Kazalo

Uvod 5

»*Mile sestre, drage Slovenke!*«
Razprava o Slovenkah v narodnem preporodu 11

»*Bodi mati pa vzgajaj deco!*«
Razprava o materinstvu 38

»*Žena bodi možu najboljša prijateljica!*«
Razprava o zakonu 58

»*Vzgajajmo drugače naše hčerke!*«
Razprava o dekliški vzgoji 71

»*Ni nam na učelih ženskah ...*«
Razprava o ženskem izobraževanju in učiteljicah 89

»*Čitajte mnogo, drage Slovenke*«
Razprava o bralkah 117

»*Ali je res tako grdo in silno nemoralno videti lepo žensko nogo?*«
Razprava o seksualnosti 129

»*Najnesrečnejši sloj naših sester!*«
Razprava o prostituciji 146

Sklepne misli 164

Summary 170-173

Kdo je kdo v razpravah o ženskosti 174-177

Viri in literatura 178-191

Imensko kazalo 188

Stvarno kazalo 192

Uvod

Ženske so bile na Slovenskem dolgo obdobje tisti del prebivalstva, o katerem so se v javnem diskurzu izražali le moški. Od prvih umetnostnih besedil v slovenskem jeziku do sredine 19. stoletja je vladala praznina, odsotnost življenjskih izkušenj in spoznanj tistih, ki se v javnih zapisih niso mogle in niso smele oglasiti. Vse do pomladi narodov se je to zdelo zapisovalcem slovenske besede povsem normalno, najsi so se pri tem sklicevali na božjo previdnost ali naravni red. Šele spoznanje, da je potrebno ohranjati in razvijati slovenski jezik, da bi se slovenski narod kot narod brez države, kot Herderjeva »Kulturnation«, ohranil znotraj večnarodne državne tvorbe, je postavilo v ospredje vprašanje, kaj je potrebno storiti, da bo izkoristek največji. V tistem trenutku so se narodno zavedni Slovenci spomnili, da tvorijo le približno polovico slovenskega naroda in da ženske predstavljajo določen potencial, ki so ga dotlej spregledali, zato so v svoje vrste pripustili tudi sodobnice. Toda pozivi k udeležbi Slovenk v narodnem gibanju in njihovi prvi koraki v javnosti so sprožili vprašanja, ki jih v javnem diskurzu do tedaj ni bilo.

Spremenjena vloga ženske, ki naj ne bi bila več le varuhinja domačega ognjišča, je povzročila soočenje z vprašanjem, kakšne meje sme začrtovati na novo vzpostavljena ženskost. Prispevki v razpravah o ženskah so tako v resnici prispevki o ženskosti, saj ne označujejo dejanskih žensk, temveč so niz opredelitev, poskus napolniti z vsebino pojem, ki mu je bilo potrebno ustvariti nove pomene, in zato pripovedujejo zgodbo o iskanju, o projiciranju idealiziranih podob. Zapisi o ženskah so dejansko pripovedi o ustvarjanju ženskosti, ki se je vzpostavila kot problem šele, ko so o njej začeli razpravljati. Naslov knjige se zato ne nanaša na realne ženske iz 19. stoletja, temveč na njihove skonstruirane podobe – kakor je konstrukt že mitološka Eva, so to še toliko bolj njene naslednice.

Kritična raziskava o konstruiranju ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 19. stoletja ne more zaobiti spoznanj, ki jih je v prelomnem delu *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete* nanizala Judith Butler. Izhajala bom iz njene teze, da

so enoznačnost biološkega spola, notranja koherenca družbenega spola in binarni okvir biološkega in družbenega spola regulatorne fikcije. Družbeni spol, kakor piše ameriška teoretičarka, konstituira identiteto, katere naj bi bil, kar pomeni, da »za izkazovanjem družbenega spola ni nobene družbenospolne identitete; identiteto performativno konstituira prav 'izkazovanja', ki naj bi bile njene posledice« (Butler 2002: 37).

V kritični analizi zapisov o ženskosti bom zasledovala proces konstruiranja tistega, kar naj bi vzpostavilo *žensko* identiteto, in iskala posebnosti, s katerimi je ta identiteta »podložena« ali »obložena« v slovenskem javnem diskurzu. Čeprav bom iskala točke, na katerih prihaja do stičišč med različnimi pogledi, bom sledila tezi Judith Butler, da družbeni spol ni vedno konstruiran koherentno ali konsistentno, saj ga sekajo različne modalnosti diskurzivno konstituiranih identitet. V tem smislu bom poskušala pokazati, da je bila v drugi polovici 19. stoletja ženskost »proizvedena« s pisanjem o njej, a hkrati tudi že reprezentirana, saj ni bil sam proces konstruiranja nikoli izpostavljen kritičnemu pogledu.

Čeprav bom sledila spoznanjem kompleksnega teoretičnega projekta Judith Butler, bo raziskava interdisciplinarna, saj ne bo omejena le s feministično teorijo in študijami spolov, temveč bo upoštevala tudi metodološke in teoretske premike, ki so se zgodili v sodobnem zgodovinopisju. V tem smislu se bom naslonila na nove modele historične interpretacije, v kateri se je »zgodil premik od socialne zgodovine kulture h kulturni zgodovini družbe« in v kateri »ob zanimanju za kulturo vse pogosteje srečujemo interes za zgodovino kulturnih reprezentacij, zgodovino 'imaginarijev', vse pogostejše pa so tudi razprave, ki se ukvarjajo s 'konstrukcijo', 'invencijo' in 'konstitucijo' posameznih družbenih kategorij kot so razred, narod, spol in mnogi drugi« (Luthar 1995:18). Kot opozarja Beata Thomka, so se v novejših pojmovanjih »v nasprotju s tradicionalnim pojmovanjem zgodovine vzpostavila naslednja osnovna načela: namesto sledi preteklosti stopijo tekstualni elementi; pretekli dogodek zamenjajo jezikovne figure in besedilo zgodovinarja postane virtualno« (Thomka 2008: 56).

Razpravo o ženskosti bom razumela tudi kot zgodbo, ki se skozi številne prispevke vedno bolj izgrajuje, a je to potrebno šele razkriti, saj je tudi na slovensko

zgodovinopisje vse do devetdesetih let, ko začnejo nastajati raziskave o ženskah, mogoče prenesti naslednje misli: »Ženska namreč ni praviloma izključena le iz samega bistva zgodbe, iz poststrukturalistične perspektive je veliko pomembnejše, da je zavezništvo zgodovine in naracije zavezovalo k skritim oblikam avtoritete, ki so mnogo represivnejše do ženske, ne pa brezimnost v zgodovinah« (Kellner 1995, 28). Preseganje tega je najbrž mogoče le, če sledimo Kellnerju v tem, da poudarimo pomen procesa branja, recipročne konstrukcije teksta in bralcev, naratoloških kategorij, konfliktnih glasov v tekstu ter kodov, ki omogočajo branje.

Raziskovalni pristop bo interdisciplinaren še v tem smislu, da bom razprave o ženskosti obravnavala tudi v optiki literarnovednih kategorij, kar pomeni, da me bo zanimalo, kako so avtorji in avtorice v 19. stoletju diskurzivno konstruirane identitete uresničevali z retoričnimi in stilističnimi izraznimi sredstvi. Za ponazoritev tega navajam besede Elvire Dolinar, ki je v neumetnostnem besedilu uporabila prvine literarnega jezika: »Glej, tu in tam dvigne dremajoča Evina hči trudno glavo, ozirajoč se po zvonkem glaslu, ki jo je vzdramil iz mučnih sanj. Ozira se in gleda, spočetka še z motnim, od dolgega spanja otopelimi pogledom, a čim dalje gleda in sluša, tembolj se ji zbistri oko. Ponosno se naposled vzravna, krepko steza otrple ude, in kakor če bi ji bili vlili oni vabeči glasovi novega življenja v onemogle žile, s tako gibčnostjo se okrene na ono stran, od koder ji je zadonel glas ter mu sledi, pridruživši se kličečim glasom, in njen glas se združi z onimi v prijetno harmonijo« (*Nekaj o organizaciji ženstva*, 1900).

Pričujoča raziskava je časovna zamejena z letnicama 1848 in 1902. Revolucionarno leto je izhodišče za vstop Slovenk v javni prostor, kar povzroči razpravo o tem, ali oziroma kako naj se ženske udeležujejo izven doma. Živahna razprava, ki se razvije predvsem v devetdesetih letih 19. stoletja in v začetku dvajsetega stoletja, se

v veliki meri konča, ko preneha izhajati revija *Slovenka*.¹ Tudi Maca Jogan izpostavlja obdobje od druge polovice 19. stoletja kot čas, v katerem je tisk (so)produciral diskriminacijo po spolu: »V usmeritvi množičnega komuniciranja zlasti konec 19. stoletja lahko odkrivamo kristalizacijo androcentrizma ob vseh pomembnih vprašanih vzpostavljanja sožitja med ljudmi in zagotavljanja obstoja in varnosti posameznikov. [...] Kot primerno orodje za utrjevanje in varovanje (patriarhalne oziroma androarhalne) tradicije je bil uporabljan tisk – takrat eden najpomembnejših množičnih medijev« (Jogan 2001: 7).

Do obdobja moderne, torej do začetka devetdesetih let, so prevladovali v slovenskem javnem diskurzu zapisi, v katerih so se avtorji (največkrat iz katoliških vrst) čutili poklicane z ne malo mizoginije in nestrpnosti ošteti ženske, ki niso sledile večnim zapovedim, in posvariti vso javnost pred naraščajočim zlom, ki ga povzročajo samovoljne in premalo pokorne sodobnice. A med njimi je že bilo nekaj takih, ki niso mogle več tiho in nemo prenašati nazadnjaškega in popolnoma neživljenjskega rogoviljenja tistih, ki niso imeli nobene pravice, da bi jim predpisovali, kako naj oblikujejo svoje življenje. V začetku osemdesetih let se je oglasila Pavlina Pajk, čez nekaj let je v Trstu svoj prvi prispevek objavila učiteljica Marica Nadlišek in s svojim zgledom opogumila tudi druge, da so poslale svoje misli najprej v *Vesno* in nato v *Slovanski svet*, v katerem so našle svoje prvo zatočišče. Teme, povezane z različnimi družbenimi vlogami žensk, so postale sestavni del prispevkov v *Edinosti*, *Slovanskem svetu* ter celo v *Rimskem katoliku* in *Učiteljskem tovarišu*. Če je bil v katoliškem tisku močno prisoten *govor o ženskah*, je v bolj liberalno usmerjenih listih prevladal *zagovor žensk*. Začetni *zagovor žensk*, ki so ga uresničili naprednejši slovenski izobraženci, je pripeljal do spoznanja, da se je potrebno boriti tudi za *govor žensk*, za možnosti, da same povzdignejo svoj glas, kar se je zgodilo v reviji *Slovenka* (1897-1902), ko se je v šestih letih izhajanja v različnih razpravah prvič na Slovenskem artikuliral ženski govor.

¹ V raziskavi so bili kvalitativno analizirani naslednji časopisi in revije: Zgodnja Danica, Domoljub, Kmečke in rokodelske novice, Slovenska bčela (Celovec), Slovenski glasnik, Učiteljski tovariš, Besednik, Slovenski učitelj, Soča, Slovenec, Edinost, Zora, Kres, Popotnik, Ljubljanski zvon, Dom in svet, Rimski katolik, Slovanski svet, Rodoljub, Vesna, Slovenka, Rdeči prapor in Jug.

Razprave o ženskah so, tako v konzervativnim pogledom zvezanih časopisih in revijah kot v naprednejših, velikokrat ambivalentne, polne protislovij. Ko avtorji in avtorice iščejo argumente in ilustracije za svoje trditve, se velikokrat zapletejo v klobčič skorajda nerazrešljivih in nasprotujočih si dejstev. Nove podobe ženskosti zahtevajo spremenjeno vlogo žensk v družbi, zato številne avtorice poudarjajo njihove sposobnosti in pravice, da uresničijo svoje želje, a si hkrati ne upajo zavriniti starih podob kot družbenih konstruktov. Zaradi tega z obzorja in interesa avtoric v tedanjih razpravah ne izginejo določene podobe, ne zamenjajo jih nove, temveč se preprosto pojavijo in zaživijo ob njih. Nov pogled na ženskost prepričuje na prelomu iz 19. v 20. stoletje, da je izobraženka ob svojem poklicu sposobna in željna skrbeti tudi za otroke, gospodinjstvo in biti prav takšna žena, kot si jo mož želi. Tako pišejo avtorice zato, da bi odvrnile strah pred »moderno žensko« in preprečile postavljanje ovir na pot njenega poklicnega uresničenja. Podoba uspešne, popolne ženske, s katero se spopadamo še danes, korenini v razpravah 19. stoletja in so jo v veliki meri skonstruirale avtorice. Vendar prav zapisi njihovih sodobnikov razkrivajo, da drugače sploh ni bilo mogoče, saj so s toliko strahu in sovraštva napadali vse poskuse rušenja hierarhije spolov, da je bil že sam vstop žensk v javni diskurz nadvse pogumno dejanje.

Pričujoča raziskava zato ne želi biti le znanstvena analiza in prikaz konstruiranja ženskosti in spopadov z novim podobami v slovenskem javnem diskurzu 19. stoletja, temveč hoče opozoriti tudi na moč argumentov, s katerimi so tedanje zagovornice pravic žensk spodbijale mizogine poglede na svoj spol. Pri tem so morale govor včasih celo »izumljati« na novo, saj se do tedaj o določenih temah sploh ni razpravljalo.

O smiselnosti tako zastavljene raziskave me niso prepričali le zapisi, ob katere sem trčila pri svojih raziskavah literarnih podob ženskosti in moškosti, temveč tudi zanimanje in spontani odzivi, s katerimi so sprejemali moja predavanja o teh temah študentke in študentje sociologije in germanistike pri predmetih *Spol in diskurz* ter *Ženski diskurz na prelomu stoletja* na Filozofski fakulteti v Ljubljani ter študentke slovenistike na Univerzi v Novi Gorici. Njihova nevednost, a hkrati živa radoved-

nost o zgodovini žensk ter ogorčeni odzivi, s katerimi so predvsem študentke spremljale moje predstavitve nekaterih mizoginij prispevkov v razpravah o ženskosti v 19. stoletju, so me utrdili v misli, da gre za tematiko, ki se ji je potrebno posvetiti tudi z znanstvenimi metodami in pristopi. Številne raziskave ženskega gibanja in dejavnosti posameznih akterk v njem, ki so jih opravile Marta Verginella, Vesna Leskošek, Nataša Budna Kodrič, Mirjam Milharčič Hladnik, Maca Jogan, Nevenka Troha in Petra Mikulan so mi bile tako v pomoč kot v spodbudo pri mojih raziskavah.

Literatura

- Harriet Anderson: *Vision und Leidenschaft. Die Frauenbewegung im Fin de siècle Wiens*. Wien: Deuticke, 2004.
- Elisabeth Badinter: *L'Amour en plis. Histoire de l'amour maternel (XVIIe-XXe siècle)*. Pariz: Flammarion, 2004.
- Borut Batagelj: »Ali naj dame kolesarijo?« *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*. 2004. št. 2, str. 40-53.
- Borut Batagelj: Šport in ženska na Slovenskem do druge svetovne vojne. V: Tina Bahovec: *frauen.männer. Celovec: Drava, 2007, str. 27-42.*
- Barbara Becker-Cantarino: »Die Leidenschaft ist der Schlüssel zur Welt«. *Diskurse über weibliche Sexualität um 1800 aus der Sicht der Frauen*. V: Carolin Bland in Elisa Müller-Adam(ur.): *Schwellenüberschreitungen. Politik in der Literatur von deutschsprachigen Frauen 1780-1918*. Bielefeld: Aisthesis Verlag, 2007, str.27-46.
- Christa Bittermann-Wille in Helga Hofmann-Weinberger: *Erotik – theoretische Diskurs und literarischen Chiffren in der Frauenliteratur des Fin-de-siècle*. V: Michaela Brodl (ur.): *Der verbotene Blick: Erotisches aus zwei Jahrtausenden*. Klagenfurt: Ritter, 2002, str. 146-180.
- Gisela Brinker-Gabler: *Zur Psychologie der Frau*. Berlin: Fischer, 1978.
- Hannelore Bublitz: *Das Geschlecht der Moderne. Genalogie und Archäologie der Geschlechterdifferenz*. Frankfurt/New York: Campus Verlag, 1998, str. 17.
- Maria Bucur: *Between Liberal and Republican Citizenship. Feminism and Nationalism in Romania. 1880-1918*. *Aspasia* 1/2007, 84-102.
- Nataša Budna Kodrič in Andreja Serše (ur.): *Spošno žensko društvo: 1901-1945*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.
- Nataša Budna Kodrič: *Žensko gibanje na Slovenske do druge svetovne vojne*. V: N. Budna Kodrič in A. Serše, n. d., 16-27.
- Judith Butler: *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*. Ljubljana: Škuc, 2001.
- Jana Cviková: *Über die Entstehung des feministischen Bewusstseins in der Slowakei*. V: W. Heindl/E. Király/A. Millner: *Frauenbilder, feministische Praxis und nationales Bewusstsein in Österreich-Ungarn 1867-1918*. Tübingen/Basel, A. Francke, 2006, 187-207.
- Eva D. Bahovec: *Rousseau in Wollstonecraft – drugič*. *Delta*, 1999, št. 1-2, 69-87.
- Katherine David: *Czech Feminists and Nationalism in the late Habsburg Monarchy*. *Journal of women's history*, 1991, 2 (Fall), 26-45.
- Umberto Eco: *Zgodovina lepote*. Ljubljana: Modrijan, 2006
- Vlatka Filipčič Maligec: *Premilim domorodkinjam*. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*. 2007, 2, str. 24-37.
- Minka Govekar: *Slovenska žena*. Ljubljana: Jugoslave Express Réclame Company, 1926.
- Stane Granda: *Ženske in revolucija 1848 na Slovenskem*. V: N. Budna Kodrič in A. Serše: *Spošno žensko društvo 1901-1945*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, 6-16.
- Francisca de Haan, Krassimira Daskalova and Anna Loufti (ur.): *A Biographical Dictionary of Women Movements and Feminisms. Central, Eastern and South Eastern Europe ; 19th and 20th Centuries*. Budapest, New York: Central European University Press, 2006.
- Waltraud Heindl/ Elisabeth Király/Alexandra Millner: *Frauenbilder, feministische Praxis*¹⁸⁵

- und nationales Bewusstsein in Österreich-Ungarn 1867-1918*. Tübingen/Basel, A. Francke, 2006.
- Maca Jogan: *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana: 2001.
- E. Ann Kaplan: *Motherhood and Representation. The Mother in Popular Culture and Melodrama*. London, New York: Routledge 1992
- Julia Kristeva: *Polyloges*. Pariz: Editions du Seuil 1977.
- Mateja Kušej: *Prve učiteljice, prve pisateljice – kdo jih še pozna? Ženski prispevek k slovenski literaturi od začetkov do 1918*. Celovec: Drava, 1996.
- Vlasta Jalušič: *Kako smo hodile v feministično gimnazijo*. Ljubljana: Založba / *cf., 2002.
- Alenka Jensterle Doležal: *Paradoks ženske v delu Janeza Trdine*. V: A. Bjelčević (ur.): *Zastavil sem svoje življenje*, Monografija o življenju in delu Janeza Trdine. Mengeš: Muzej Mengeš, 2005, str. 127-138.
- Miroslav Jovanović, Slobodan Naumović: *Gender Relations in South Eastern Europe: Historical Perspectives in Womanhood and Manhood in 19th and 20th Century*. Beograd, Graz: 2002.
- Marija Jurić Pahor: *Narod, identiteta, spol*. Trst: ZTT, 2000.
- Karin Jušek: *Entmystifizierung des Körpers? Feministinnen im sexuellen Diskurs der Moderne*. V: Lisa Fischer in Emil Brix (ur.): *Die Frauen der Wiener Moderne*. Oldenburg: Verlag für Geschichte und Politik, str. 110-123.
- Karin Jušek: *Auf der Suche nach der Verlorenen. Die Prostitutionsdebatten im Wien der Jahrhundertwende*. Doktorska disertacija. Groningen: Rijksuniversiteit, 1993.
- Martha Kochorowska Kebalo: *Exploring Continuities and Reconciling Ruptures. Nationalism, Feminism, and the Ukrainian Women's Movement*. *Aspasia* 1/2007, 36-60.
- Hans Kellner: *Narativnost v zgodovini: poststrukturalizem in po njem*. *Filozofski vestnik/Acta Philosophica*. 1995, št. 1, str. 21-52.
- Julia Kristeva: *Polyloges*. Pariz: Editions du Seuil 1977.
- Leopold Lenart: *Slovenska žena v dobi narodnega preporoda*. Maribor, Tiskarna sv. Cirila, 1921.
- Vesna Leskošek: *Zavrnjena tradicija: Ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940*. Ljubljana: Založba / *cf., 2002.
- Oto Luthar: *Ljubezen in smrt*. *Filozofski vestnik/Acta Philosophica*. 1995, št. 1, str. 9-20.
- Rosa Mayreder: *Zur Kritik der Weiblichkeit*. Dunaj: Mandelbaum, 1998.
- Katja Mihurko Poniž: *Nation and Gender in the Writings of Slovene Women Writers 1848-1918*. *Aspasia* 2/2008, 28-43.
- Petra Mikulan: *Matere, pazite na svoje hčereke, da ne postanejo strastne bralke*. *Delta*, 2007, št. 1-2, str. 9-28.
- Mirjam Milharčič Hladnik: *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- Janez Polajnar: *Sramežljivost kot branik pred »nečistim« v družbi 19. stoletja*. Vse za zgodovino, zgodovina za vse. 2007, št. 2, str. 5-23.
- Alenka Puhar: *Kristina Šuler (1866-1959)*. V: A. Šelih *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Založba Tuma, 2007.
- Norma L. Rudinsky: *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival*.

Columbus: Slavica publishers, 1991.

Urška Strle: »Čemu ti ženski časopisi?« Žensko vprašanje in odnos do ženske v slovaških ženskih časopisih do razpada Habsburške monarhije. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*, 2004, 2, 22-39.

Reinhard Sieder (1998): *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis: ZRC. Andrej Studen: Ženska naj se drži kuhalnice. V: Oto Luthar (ur.): *Historični seminar*, Ljubljana: ZRC SAZU, 1994, str. 149-164.

Mojca Šebart: Tradicionalno-korporativistični vzgojno-socializacijski model in oblikovanje libidinalne ekonomije Slovencev. *Sodobna pedagogika*, 1997, št. 3-4, str. 136-155 in št. 5-6, str. 264-275.

Janko Šlebingar: *Slovenski časniki in časopisi, bibliografski pregled od 1797-1936*. Razstava slovenskega novinstva v Ljubljani 1937: Ljubljana, 1937.

Beata Thomka: *Dekonstrukcija zgodovine in narativna identiteta*. Primerjalna književnost, posebna številka, 2007, str. 55-60.

Nevenka Troha: *Slovensko gibanje v Trstu na prelomu 19. in 20. stoletja*. V: Budna Kodrič/Serše, n. d., 44-58.

Evelina Umek: Po sledih fata morgane: Marica Nadlišek Bartol. 1867-1940. Trst: Mladika, 2008.

Marta Verginella: »Vloga žene in moža v slovenski publicistiki 19. stoletja in v dokumentih s tržaškega podeželja.« *Zgodovinski časopis* 1993, št. 4, str. 531-545.

Marta Verginella: Pavlina Pajk. V: Francisca de Haan. Krassimira Daskalova in Anna Loufti (ur.): *A biographical dictionary of women's movements and feminisms. Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*. Central European University Press. Budapest, New York, 2006, 389-391.

Marta Verginella: *Ženska obrobja*. Ljubljana: Delta 2006.

Natascha Vittorelli: *Frauenbewegung um 1900. Von Triest nach Zagreb*. Löcker, Dunaj, 2007.

Peter Vodopivec: *Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje. Prispevek k zgodovini žensk v slovenskem prostoru (1848-1900)*. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*. 1994, 2, 30-44.

L.A. West (ur.): *Feminist nationalism*. London: Routledge, 1997.

Susan Zimmerman: *The Challenge of Multinational Empire for the International Women's Movement. The Habsburg Monarchy and the Development of Feminist Inter/National Politics*. *Journal of Women's History*, 17/2005, 2, 87-117.

Stefan Zweig: *Včerajšnji svet: spomini Evropejca*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1958.

Slavoj Žižek: *Jezik, ideologija, Slovenci*. Delavska enotnost: Ljubljana, 1987.

Imensko kazalo

- Abditus, gl. Prepeluh Albin 68, 151, 159, 176, 178
Ahasverus gl. Turner, Pavel 92, 101, 178,
Andreas-Salomé, Lou 130
Anthias, Floya 12
Anžič-Klemenčič, Ivanka 67, 68, 69, 111, 151, 188
Aspazija 18
Aškerc, Anton 135, 140, 141, 178
- Badinter, Elisabeth 38, 185
Bahovec D., Eva 72, 139, 185
Bahovec, Tina 72, 139, 185
Batagelj, Borut 139, 140, 141, 142, 185
Baudouin, Jean de Courtenay 92, 165, 178
Beauvoir, Simone de 126
Bebel, August 67, 124, 168, 173
Becker-Cantarino, Barbara 129, 185
Bischoff, Theodor L.W. 91
Bittermann-Wille, Christa 129, 185
Blackwell, Eleonor 144, 153
Bleiweis, Janez 21
Bland, Caroline 129, 185
Bock, Gisela 13
Branko [gl. Zamejski, Ivan Trinko]
Brix, Emil 90, 129, 186
Brodl, Michaela 129, 185
Bublitz, Hannelore 129, 185
Bučar, B. 178
Budna Kodrič, Nataša 10, 11, 31, 185, 187
Butler, Josephine 154
- Campes, Joachim Heinrich 71
Cankar, Ivan 41
Celestin, Fran 24, 99, 165, 174, 178, 183
Ciperle, Josip 23, 24, 60, 74, 75, 76, 97, 102, 117, 118, 121, 142, 178
Cviková, Jana 14, 185
- Čestimir, gl. Knific, Ivan
- Danica 8, 31, 34, 48, 49, 51, 56, 64, 65, 66, 82, 106, 107, 108, 115, 125, 127, 128, 135, 138, 139, 157, 158, 167, 168, 173, 174, 178, 179
Daskalova, Krassimira 12, 185, 187
David, Katherine 13, 185
Dežman, Ivan 28
Dimnik, Jakob 45, 46, 77, 80, 81, 91, 117, 118, 121, 122, 179
Dobova, Mila 35, 179
Dohm, Hedwig 39, 48
Drofenik, Rok 98, 109, 110, 179, 183
Dulčbianka, Maria 37
- Eco, Umberto 134, 185
- Fénelon, François 118
Feodora, gl. Komac Pertot, Karla 179
Ferfolja, Josip 113, 114, 179
Fidelia, gl. Anžič-Klemenčič, Ivanka
Filipčič Maligec, Vlatka 15, 185
Fischer, Lisa 48, 185
Foucault, Michel 129
Freud, Sigmund 38
- Gabršček, Andrej 104, 123, 143, 144, 150, 174, 175, 183
Germek Ponikvar, Karla 47, 120, 182
- Haan, Francisca de 12, 185, 187
Hainisch, Marianne 16, 99
Heindl, Waltraud 14, 36, 37, 90, 91, 185
Herder, Jochann Gottfried
Hippel, Theodor Gottlieb von
Hofmann Weiberger, Helga
Homer 79
Horovic, Judita 15
Hribar, Ivan 110, 151

- Ilešič, Fran 35, 180
- Jalušič, Vlasta 36, 186
- Janežič, Anton 19, 63, 183
- Janežič Fajdiga, Kristina 63, 183
- Jarnević, Dragojla
- Jayawardena, Kumari 12
- Jensterle Doležal, Alenka 122, 186
- Jovanović, Miroslav 12, 186
- Jurić Pahor, Marija 12, 13, 186
- Jušek, Karin 129, 130, 146, 148, 159, 162
- Kaplan, E. Ann 38, 186
- Kaplan, Gisela 12, 38, 186
- Kazak, Bogdan, gl. Erjavec, Anton 46, 100, 180
- Kellner, Hans 7, 186
- Kersnikova, Lavoslava 18
- Key, Ellen 132, 157, 167, 183
- Kichorowska Kebalova, Martha 15, 186
- Klemenčič, Fran 35, 55, 67, 68, 69, 83, 111, 120, 133, 138, 151, 153, 154, 155, 156, 174, 178, 179, 180, 181, 182
- Knific, Ivan 123, 178
- Kočevar, Štefan 42, 44, 137, 180
- Korošec, Josip 47, 48, 180
- Kraft-Ebing, Richard Freiherr von
- Krek, janez Evangelist 40
- Kristan, Ada 64, 65, 144, 160, 161, 163, 180
- Kristan, Etbin 64, 65, 144, 180
- Kristeva, Julia 38, 186
- Kveder, Zofka 34, 41, 51, 52, 54, 62, 72, 73, 83, 84, 85, 86, 107, 108, 109, 111, 113, 120, 142, 151, 152, 157, 168, 172, 175, 181, 182, 184
- Lacquer, Thomas W. 142
- Lampe, Fran
- Lenart, Leopold 18, 19, 186
- Levec, Fran 22
- Leskošek, Vesna 0, 56, 135, 136, 163, 169, 186
- Likurg 138
- Lončar, Dragotin 144, 153, 181
- Loufti, Anna 12, 185, 187
- Luthar, Oto 6, 58, 186
- Macaulay, Catherine 71
- Mahnič, Anton 44, 45, 78, 93, 94, 95, 96, 97, 118, 119, 124, 131, 132, 137, 175, 181, 183
- Mantegazza, Paolo 124
- Marholm, Laura 124
- Marija Ana, gl. Karla Germek Ponikvar
- Marothy-Šoltesova Elena 18
- Mazzoni, Anna Maria 13
- Mayreder, Rosa 73, 117, 126, 127, 134, 162
- Meisel-Hess, Grete 130
- Milka, gl. Roblek, Ljudmila 3
- Mikulan, Petra 3, 10, 117, 118, 121, 122, 186
- Mokronoška, gl. Roblek, Ljudmila
- Mrakova, gl. Anžič
- Müller-Adams, Elisa 129
- Munih, Andrej 67, 144, 152, 182
- Murnik, Viktor 139
- Nada 30, 50, 55, 81, 82, 182
- Nadlišek Bartol, Marica 63, 119
- Naumović, Slobodan 12, 186
- Nemcova, Božena 18
- Nietzsche, Friedrich 106
- Novakova, Tereza 18
- Oblak, Antonija 20
- Okorn, Ivan 98, 182
- Offen, Karin 12
- Otto, Louise 13, 16
- Pajk, Janko 8, 23, 25, 61, 77, 85, 93, 176, 182

- Pajk, Pavlina 8, 23, 25, 61, 77, 85, 93, 176, 182
 Pesjak, Luiza 21, 22, 46, 176, 182
 Philips, Anne 12
 Podslapinsky, Slavoljub, gl. Munih, Andrej
 Polajnar, Janez 145
 Poljanec, Ljudmila 33, 86, 87, 183
 Ponikvar, Karla 47, 48, 54, 84, 120, 182
 Primorka, gl. Skrinjar, Marija
 Puhar, Alenka 53, 54, 186
- Ravnikar-Poženčan, Matevž 17
 Razlag, Radoslav 18, 19, 20, 22, 91, 92, 93,
 164, 176
 Robidovec, Franja 25, 93, 183
 Roblek, Ljudmila 29, 182
 Roščin, gl. Gabršček, Andrej
 Rousseau, Jean-Jacques 72, 73, 185
 Rous, Hugo Le 63
 Sainte-Croix, Avril de 154
 Santa Clara, Abraham a 190
 Sava 33, 98, 106, 143, 183
 Scott, Joan W. 12
 Serše, Aleksandra 11, 31, 185
 Sieder, Reinhard 58
 Simmel, Georg 133
 Sket, Jakob 92
 Skrinjar, Marija 27, 28, 79, 102, 133, 177, 178,
 183, 184
 Slomšek, Anton Martin 40, 145, 183
 Snitow, Ann 12
 Spectator 132, 167, 183
 Stegmann, Natali 37
 Stiasny, Ljudevit 106, 183
 Stratz, H.C. 131
 Strle, Urška 14
 Strnad, Marica 29, 51, 52, 105, 106, 112, 139,
 140, 177, 179, 182
 Studen, Andrej 58
- Šebart, Mojca 40, 187
- Šuler, Kristina 53, 54, 186
- Tinica, gl. Janežič Fajdiga, Kristina
 Thomka, Beata 6
- Urbančič-Turnograjska, Josipina
 Umek, Anton Okiški 183
- Valenčič, Jože 50, 141, 184
 Vardanin, Arkadije 15
 Vergil 79
 Verginella, Marta 2, 3, 10, 11, 28, 58
 Vittorelli, Natascha 15
 Vodopivec, Peter 11, 17, 21
- Zamejski, Ivan Trinko 33
 Zimmermann, Susan 16
 Zmagoslava, gl. Marija Skrinjar
 Zemljič, Igor
 Zweig, Stefan 134, 187
- Žižek, Slavoj 41, 165, 171, 187
 Žitomirov 138, 184
 Žvegelj, Milica 19, 20
- Vencajz, Janez 25, 26, 78, 79, 177, 178, 182,
 184
- West, Lois A. 12
 Wollstonecraft, Mary 38, 39, 72, 110, 184
 Yuval-Davies, Nira 12

Stvarno kazalo

- alkoholizem 69
antisemitizem 101
- bralka 124, 179, 192
branje 3, 7, 76, 118, 119, 121, 123, 125, 126, 167, 192
- celibat (učiteljic) 53, 113, 192
- detomor 55
družina 44
dvojna morala 143, 154, 174
devišтво (gl. nedolžnost)
- emancipacija 36, 61, 65, 76, 107, 167, 178, 179
eksistenca 55, 63, 65, 66, 90, 109, 110, 112, 159, 160, 180, 181
enakopravnost spolov 11, 36, 48, 82, 92, 94, 108, 118, 138, 158, 161, 178
- feministične zahteve 13, 37
feminizem 5, 167, 185
- gimnazija 89
hčerke 4, 30, 75, 83, 104, 111, 117, 118, 155
identiteta 6, 13, 186, 187
- katoliška cerkev 67, 131, 149, 154,
koketerija, koketnost 60, 83, 133, 180
kolesarjenje 135, 139, 141
- ločitev 66, 67, 174
- materinstvo 38, 39, 43, 44, 46, 47, 51, 52, 53, 56, 58, 72, 77, 87, 95, 105, 130, 138, 182
marijanski kult 56-57
mizoginija 9, 10, 27, 75, 97, 101, 130, 158
narativnost, naracija 7, 186
- narodni preporod 17, 37
nacionalizem 12, 15, 37
nevesta 29, 60, 78, 144
nedolžnost 59, 144
- učiteljica 8, 41, 45, 53, 75, 97, 112, 113, 114, 115, 182
- vzgoja (deklet) 27, 29, 45, 46, 60, 61, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 91, 97, 102, 117, 118, 121, 154, 156, 160, 178, 179, 181, 182, 183, 184,
- seksualnost 4, 117, 129-144, 152, 158, 163, 166, 168
sirotišnica 85-86
socialisti 44, 95, 159
socialni demokrati 159
Splošno avstrijsko žensko društvo 150
- študij, študentke 89, 90, 91, 94, 95, 99, 103, 104, 106, 107, 111, 115, 131, 167
- telovadba 94, 137, 138, 184
- zakonska zveza 22, 28, 29, 41, 43, 47, 55, 56, 58-70, 74, 81, 95, 96, 100, 105-107, 114, 117, 122, 127, 138, 144, 146, 147, 150, 152-160, 167, 168, 174, 179, 181-183
- žensko vprašanje 11, 14, 24, 31, 32, 36, 37, 98, 110, 162, 175, 179, 193